

גיליון מס' 2

ברכות ט'-ט"ו

ח'—י"ד טבת, שבוע פרשת שמות, תש"פ

ברכות התורה (ברכות יא ע"ב)

במסגרת ברכות בשחר, מברכים את ברכות התורה. לפני קריאת שמע אומרים את ברכת "אהבה רבה" - "שיש בה מעין ברכת התורה, ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי רצונך" (רש"י).

סוגייתנו דנה באפשרות שהאומר ברכת "אהבה רבה" יפטר מלומר "ברכת התורה". כמו כן נזכרו בסוגיה כל ברכות התורה, וראשונים ואחרונים דנו מדוע מברכים פעם ביום את ברכות התורה ואין מברכים בכל פעם שלומדים תורה. העיון בדבריהם ילמדנו על מהותה ותוכנה של ברכת התורה, והאם ברכת התורה היא מהתורה או מדרבנן.

ברכות יא ע"ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך. משקרא קריאת שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה.
אמר רב הונא: למקרא צריך לברך, ולמדרש אינו צריך לברך.
ורבי אלעזר אמר: למקרא ולמדרש צריך לברך, למשנה אינו צריך לברך.
ורבי יוחנן אמר: אף למשנה נמי צריך לברך, אבל לתלמוד אינו צריך לברך.
ורבא אמר: אף לתלמוד צריך לברך, דאמר רב חייא בר אשי: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומתני לן פרקין.
מאי מברך?

אמר רב יהודה אמר שמואל: "אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה".
ורבי יוחנן מסיים בה הכי: "הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל".

ורב המנונא אמר: "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה".
אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות. הלכך לימרינהו לכולהו.

תוס' דן בשאלה מדוע אין חובה ללמוד תורה מיד לאחר שמברכים ברכת התורה, ומדוע לא מברכים ברכת התורה בכל פעם שלומדים תורה במשך היום.

ברכות יא ע"ב ד"ה שכבר

בירושלמי (ברכות א, ה) יש הא דאמרינן שכבר נפטר באהבה רבה "והוא ששנה על אתר" - פירוש לאלתר שלמד מיד באותו מקום.

ונשאל להרב ר' יצחק כגון אנו שאין אנו לומדין מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודין והולכים כך בלא למוד עד אמצע היום או יותר, אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנו מתחילין ללמוד? והשיב ר"י [1] דלא קיימא לן כאותו ירושלמי, הואיל וגמרא שלנו לא אמרו, ואין צריך לאלתר ללמוד. [2] ועוד אפילו לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר לברכת התורה, דעיקר אהבה רבה לקריאת שמע נתקן, ובשביל היא אינו נפטר מברכת התורה, אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. אבל ברכת "אשר בחר בנו" וברכת "לעסוק בדברי תורה" שהן עיקר לברכת התורה, פוטרת כל היום.

וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה? וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב "והגית בו יומם ולילה" [יהושע א, ח] והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה.

והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממתנו בלילה (בשחרית) ללמוד, שאין צריך לברך ברכת התורה, מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת, ולא נהירא.
והצרפתים נהגו לומר: פסוקים, וברכת כהנים, וגם "אלו דברים שאין להם שיעור" שהיא משנה (פ"א דפאה [מ"א]) "ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן" כו' שהיא ברייתא (מס' שבת קכז), מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר. אבל אין צריך כמו שכתבתי כבר.

- מדוע "עיקר ברכת אהבה רבה לקריאת שמע נתקן"?
- מדוע ברכת התורה "פוטרת כל היום", ומה בכך "דשאני תורה שאינו מייאש דעתו... והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק", הרי בדרך כלל כל אדם מפסיק לצרכי חולין וענינים אחרים?
- על דברי ר"ת שכתב שהקם בלילה ללמוד תורה לא צריך לברך ברכת התורה, כתב תוספות: "ולא נהירא". מדוע תוס' לא קבל את דברי ר"ת?

רבינו יונה הסביר את דברי התוס' מדוע יש הבדל בין ברכת "אהבה רבה" לבין "ברכת התורה", בנוגע לברכה בעת לימוד תורה במשך היום.

רבינו יונה על הרי"ף ברכות ה ע"ב – ו ע"א

ובתלמוד שלנו נראה ש[ברכת התורה] פוטרת כל היום ואין צריך לברך אלא כשהשכים לקרות קודם קריאת שמע כדכתבין לעיל, והעולם נוהגין שלא לברך. יש לנו לתת טעם למנהג כפי יכלתנו... וטעם המנהג, מפני שמנהגנו לומר בכל יום אלו הברכות קודם קריאת שמע ובאותה ברכה שבבקר פוטר כל היום. וכי אמרינן בירושלמי "והוא ששנה על אתר" זהו בברכת אהבה רבה שחיובה אינה אלא על קריאת שמע בלבד, וכשקורא מיד אין צריך לברך. ואף על פי שלא ברך בבקר ברכת התורה, מפני שמאחר ששונה מיד שקורא קריאת שמע ויתפלל, גלה דעתו שלדעת כן קרא אותה לצאת בה ידי חובת קריאת שמע וידי חובת הקריאה. וכשקורא אחר שעה אינו נפטר בה, דכיון שאין תקנת חיובה אלא על קריאת שמע בלבד, נראה שמתחלה לא קרא אותה אלא לדעת חיוב קריאת שמע בלבד ואינה פוטרת הקריאה שקורא אח"כ אלא כשקורא מיד.

אבל ברכת התורה שתקנוהו לחיוב קריאת התורה פוטרת כל היום ואין צריך לברך לכל פעם ופעם שקורא. ולכאורה היה נראה לחלק בין מי שקריאתו כל היום או רובו, ובין מי שאינו קורא בקביעות אלא במקרה. דמי שקורא בקביעות, דין הוא שיפטר בברכת התורה שאמר בבקר, מפני שלדעת כן אומר אותה שיקרא כשירצה, בין מיד בין אחר שעה כיון שכוונתו עכ"פ לקרות או לשנות ויודע שיקרא. אבל אדם אחר שאינו יודע אם יקרא אם לאו אינו מברך לכונה שיקרא, עכ"פ כשבא במקרה ללמוד היה לו לברך כיון שמתחלה לא נתכוין לאמרה על קריאה שיקרא ביום. אלא שנהגו העולם שלא לברך כלל אפילו בבואם ללמוד דרך מקרה, משום דכיון דמצות הקריאה כל היום היא אותה הברכה שבבקר פוטרת כל מה שיקרא ביום, אלו הם דברי ר' יצחק ז"ל.

- לפי רבנו יונה, מה סיבת ההבדל בין ברכת "אהבה רבה" לבין "ברכת התורה", בנוגע לברכה בעת לימוד תורה במשך היום.

ברכת התורה - ברכת המצוות או ברכת השבח?

ברכות כא ע"א

אמר רב יהודה: מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה? שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת" (דברים ח, י). מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה? שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו" (דברים לב, ג).

הרמב"ם לא מנה את החובה לברך ברכת התורה כמצווה מהתורה. הרמב"ן השיג עליו:

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין, מצווה טו

שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתנו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא. וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל האכילה, כן נצטוינו בזו. ובגמ' (ברכות כא ע"א) אמרו מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ...ובגמרא דבני מערבא (ירושלמי ברכות ז, א) אמרו "כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב בה ברכה לאחריה מה כתוב בה לפנייה? כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ...מכלל זה מתבאר שהברכה הזו מן התורה. ואין ראוי למנותה מצווה אחת עם הקריאה, כמו שמקרא בכורים (מצווה קלב) אינו נמנה אחת עם הבאתן (מצווה קכה), וספור יציאת מצרים (מצווה קנז) עם אכילת הפסח (מצווה נו).

- מדוע הרמב"ם לא מנה את החובה לברך ברכת התורה כמצווה מהתורה? עיין שוב בגמרא

בברכות כא ע"א.

הרב משה מטראני, קרית ספר, הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב

ברכת התורה לפנייה מן התורה שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ולהרמב"ם ז"ל שאינו מונה אותה מצווה בפני עצמה, נראה דהיא בכלל מצות תלמוד תורה, ולהכי לא באה במנין אבל היא מדאורייתא.

- מדוע המבי"ט לא קבל את דברי הרמב"ן ש"אין ראוי למנותה מצווה אחת עם הקריאה",

ומדוע לפיו מצוות תלמוד תורה שונה ממצוות הבאת ביכורים ומקרא ביכורים, וממצוות יציאת

מצרים ומצוות קרבן הפסח?

הרב יעקב בצלאל ז'ולטי, הסביר את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, ובהתאם לכך הסביר גם את דברי התוס'.

הרב יעקב בצלאל ז'ולטי, "מצות ברכת התורה" משנת יעבץ, אורח חיים, סימן לא

ונראה בדעת הרמב"ם, דהנה בדברי הרמב"ן מבואר דברכת התורה היא לא בכלל המצוות על קיום מצוות תלמוד תורה, אלא ברכת הודאה על עצם נתינת התורה. ... אבל הרמב"ם פסק (הל' תפילה ז, י-יא): "המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא קריאת שמע, בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה, נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואח"כ קורא ואלו הן... בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו ואחר כך קורא מעט מדברי תורה, ונהגו העם לקרוא ברכת כהנים, ויש מקומות שקורין 'צו את בני ישראל' ויש מקומות שקורין שתיהן, וקורין פרקים או הלכות מן המשנה ומן הברייתות".

...הרמב"ם כתב במפורש שגם על תורה שבעל פה מברך ברכת התורה, וזה כמו פירוש רש"י בגמרא (ברכות יא ע"ב ד"ה אף לגמרא צריך לברך) "שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה", והיינו שברכת התורה היא ברכת המצוות על קיום מצוות תלמוד תורה. ...ומה שכתב "ואחר כך קורא מעט מדברי תורה" הוא כדי שלא להפסיק בין הברכה ובין הדבר שמברך עליו, והיינו שברכת התורה היא ברכה על קיום מצוות תלמוד תורה, לכן אין להפסיק בין הברכה ובין הדבר שמברך עליו, כמו בכל ברכות התורה.

...ואולם התוס' כתבו בברכות יא ע"ב ד"ה שכבר, ... שאין צריך ללמוד מיד אחרי ברכת התורה... ואשר נראה לומר בדעת התוס' דסבירא ליה כמו שכתב הרמב"ן הנ"ל שברכת התורה היא לא ברכת המצוות על קיום מצוות תלמוד תורה, אלא היא ברכת הודאה על עצם נתינת התורה, ולכן אין צריך לאתגר ללמוד, ואין כאן הפסק בין הברכה למצווה.

- עין שוב בדברי התוס' ודברי רבינו יונה, והוכח מלשונם שניתן גם להסביר את תוס' ורבינו יונה שהם סברו שברכת התורה היא ברכת המצוות, ואין הכרח להסביר שהם סברו שברכת התורה היא ברכת השבח.

הרי"ד סולוביצ'יק, יישב אחרת את שאלת תוס', והסביר את מהותה וייחודה של ברכת התורה.

הרב יוסף דב סולוביצ'יק, שיעורים לזכר אבא מארי, חלק ב עמ' רכב-רכג

ועיין בדברי התוספות (ברכות יא, ב ד"ה שכבר) שהקשו "מאי שנא מסוכה שמברכים... והוי כמו שיושב כל היום בלא הפסק". לכאורה צ"ע, דהרי בפועל אינו לומד, וכשעוסק בעסקיו איננו חושב על דבר תלמוד תורה, וישנו הפסק בין ברכה למצווה. אבל לדברינו יש חובה להיות נאמן וקשור בה בכל נימי הנפש, ולא מיוחד על היסח הדעת מתורה והעדר ענין בה, הכל מיושב. ברכת התורה חלה לא רק על קיום מצוה וחובת תלמוד תורה על ידי פעולת לימוד ממש, אלא גם על הזיקה הכללית לחפצא של תורה וחובותינו להיות דבקים וקשורים בה. סמוכין לדבר, נוסח הברכה "לעסוק בדברי תורה" במקום "ללמוד דברי תורה" – וזאת מפני שהברכה נתקנה על הזיקה לתורה וקידוש האדם על ידה ולא על חובת לימוד גרידא. והיות וזיקה זו מתמשכת כל היום, ברכה אחת מספקת, דאף הטרוד בעסקיו ומפסיק עיסוקו בתורה בפועל, אינו מסיח דעתו הימינה "והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק".

הלכה למעשה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז, א

ברכת התורה, צריך ליהזר בה מאד.
משנה ברורה סימן מז ס"ק א

ברכת התורה - עיין בשאגת אריה סי' כ"ד דמסיק שברכת התורה הוא מן התורה, ולכן אם נסתפק לו אם בירך ברכת התורה חוזר ומברך. ומ"מ כיון שהוא לו ספק לא יברך אלא ברכת "אשר בחר בנו" שהיא המעולה שבברכות כדאיתא בגמ'. ועיין בשערי תשובה שהביא בשם קצת אחרונים דסוברין דמספק לא יחזור ויברך. ובאמת קשה מאד לסמוך עליהם, אחר דהרבה ראשונים [הלא המה הרמב"ן, והחינוך [מצוה תל] והרשב"א ברכות כא ע"א] סוברים דברכת התורה הוא מן התורה, וידוע שעונש מי שאינו מברך על התורה גדול מאד. אך אם נזכר זה לאחר התפלה שכבר בירך ברכת "אהבה רבה" אפשר דיש להקל בזה אפילו אם לא למד תיכף לאחר התפלה [פרי מגדים בפתחה]. ואם יכול לבקש מאחר שיוציאונו בברכת התורה או שיכוין לכתחילה בברכת אהבה רבה לפטור וללמוד תיכף לאחר התפלה, מה טוב.

- בסס את דברי המשנה ברורה מהמילים: "אך אם נזכר ... מה טוב", מהמקורות שנלמדו לצייל.

הרב יצחק יוסף, מובא אצל: הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ח - אורח

חיים סימן ה

הנה בספר ילקוט יוסף (חלק א עמוד נה), פסקתי בקצרה כדברי הגאון בעל שו"ת פני משה (סימן א), והגאון מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סימן מז), ומרן החיד"א במחזיק ברכה (שם) שברכת התורה היא מדרבנן, ובנסתפק אם בירך ברכת התורה או לא בירך אינו חוזר ומברך מספק, דספק ברכות להקל. וכדעת הרמב"ם שהשמיטה ממנין המצות, אלמא דסבירא ליה דברכת התורה מדרבנן. וכן פסק מרן בשו"ע (בסוף סימן רט) וז"ל: "כל הברכות אם נסתפק אם בירך או לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה". (ומקור דבריו מדברי הרמב"ם פ"ח מהל' ברכות הי"ב). וממה שלא הזכיר גם כן "חוץ מברכת התורה שהיא של תורה", משמע דסבירא ליה דברכת התורה מדרבנן, וספקה לקולא. והיינו טעמא משום שאין הרמב"ם יחידאה בסברא זו (כמו שחשב החיי אדם בנשמת אדם כלל ט סימן א), אלא יש עוד רבים ונכבדים מרבותינו הראשונים העומדים בשיטתו וסבירא ליה דברכת התורה אינה אלא מדרבנן.

...והנראה לי בדעת הראשונים הנ"ל דסבירא ליה דהא ד"אמר רב יהודה מנין לברכת התורה מן התורה" וכו', אינו אלא כשנתחייב מן התורה לקרות אותה קריאה כגון קריאת פרשת זכור, ופרשת הקהל, וכיו"ב, אבל שאר קריאת ספר תורה בצבור שלא נתחייבנו בהן מן התורה, גם ברכת התורה שעליהן אינה אלא מדרבנן.

• הסבר את ההוכחה מדברי הרמב"ם שברכת התורה מדרבנן, ובאיזה מצב ברכת התורה

היא מהתורה ומדוע.

אמונה

בבא מציעא פה ע"א-ע"ב; נדרים פה ע"א

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב "מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ" (ירמיהו ט, יא)? דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו שנאמר "ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם" (שם יב). אמר רב יהודה אמר רב: שלא ברכו בתורה תחילה

הרב יואל סירקיש, בית חדש, טור אורח חיים סימן מז

נראה דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה בכדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה... אבל עתה שעברו חק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות להראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ והארץ נשארה בגשמותה בלי קדושה וזה גרם חורבנה ואבידתה.

הרב צבי יהודה קוק, שיחות לחומש במדבר, עמ' 151-152

ריבוננו של עולם הוא מקור החכמה והנבואה, הוא בעצמו המפרש "על מה אבדה הארץ". "...ויאמר ה' על עזבם את תורתך – שלא ברכו בתורה תחילה". מכיוון שלא ברכו בתורה תחילה, לא הועילה להם כל למדנותם וחסידותם. מה נמצא בברכה שלפני לימוד תורה? "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". יש לגשת אל התורה מתוך השקפת עולם "אשר בחר בנו מכל העמים", ואם לא יש חסרון באמונה וממילא בתורה. זאת דעה אלוקית מקורית על ענין אבדן הארץ.

הרב אברהם דאנציג, חכמת אדם, הקדמה

והנה ידעתי כי יתלחשו עלי: הלא זה האיש אשר ידענו בו שהיה מסוחרי ארץ, תורתו אימתי נעשית?

התורה העידה, לא מעבר לים היא, שאינה מצויה לא בתגרנים ולא בסחרנים.

דע לך אחי, כי נסיעתי למרחקים לא היה לקבץ עושר, כי אם לפרנס בני ביתי.

וברוך אשר עשה לי הנפש הזה שלא לאהוב ממון מעודי.

כי בנסיעתי לדרך -- דעתי עליה!

ובישיבתי בחנות -- דעתי עליה!

אפלו בשעת משא ומתן -- דעתי עליה!

על התורה הקדושה -- דעתי עליה!

ודע לך אחי כי האיש היהודי, אם יעזוב את התורה ומתרחק ממנה אז גם היא מתרחקת ממנו.

אבל אם אין דעתו לעזבה, רק שאנוס הוא ואי אפשר לו לדבק בה חס וחלילה שתרחק ממנו, רק שתשב ותצפה עוד אליו.

ועלי יעידו שאף בנסיעתי לא מנעתי לקחת עמי גמרא ומשנה ומקרא וקימתי בעצמי "אל תעזבה ותשמרך" (משלי ד, ו), ו"אף חכמתי עמדה לי" (קהלת ב, ט).